

Nagy Márta

Magyar Mózes, az ortodox egyház szentje*

Az Orosz Ortodox egyház a 11. század óta szentként tiszteli¹ a kijevi Barlangkolostor² egykori lakóját, Magyar Mózeset, aki a kolostor alapító atyáival egy időben élt. Magyar Mózes 1043. július 26-án, az egyházszakadás előtt hunyt el, tehát az egyetemes egyház szentje. Részletes élettörténete a 13. század húszas éveiben összeállított³ barlangkolostori Paterikonban⁴ olvasható, de adalékok más keleti szláv forrásokban⁵ is fellelhetők. Magyar Mózes és testvérei a korai keleti szláv történelem jelentős történéseinek voltak a részesei, ezen kor kiemelkedő személyiségeinek a közelében éltek.

A Paterikon így kezdi Magyar Mózes életírását: „Íme, ezt tudjuk erről a boldog Mózesről. Származására magyar volt, kegyeltje Szent Borisznak, és fivére annak a Györgynek, akire ez a herceg arany nyakláncot akasztott...”⁶ Arra a kérdésre, hogyan is kerülhetett Mózes öccseivel, Györggyel és az ugyancsak szentként tisztelt harmadik testvérrel, Efrémmel⁷ együtt keleti szláv földre, kiváló írásában – a Magyar Mózes-kutatás alpművében – Ferincz István keresi a választ: elképzelhető, hogy a bizánci kereszténység magyar központjából, Gyula és Ajtony Maros menti birtokairól vándoroltak el, azt követően, hogy itt a bizánci kereszténység visszaszorult.⁸ Nem lehetetlen az sem, hogy annak a küldöttségnek volt a tagja a három testvér, amely 1000-ben érkezett a keleti szlávokat keresztény

* A jelen írás rövid összefoglalása a Magyar Mózesről föltárt eddigi ismereteknek. Elkészítésének időszerűségét az adta, hogy a budapesti Petőfi téri Magyar ortodox egyházközség Magyar Mózes-erekye birtokába jutott, az erekye méltó elhelyezésére ikont festetett, melynek ünnepélyes elhelyezésére a templom címünnepén, 2007. augusztus 20-án került sor.

¹ FERINCZ I., *Magyar Mózes és Efrém – az orthodox egyház szentjei*, in *Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig* (szerk. H. TÓTH I.; Szeged 1995) 41. Magyar Mózes hivatalos szentté avatása 1643-ban történt. Mogila Péter kijevi metropolita a Barlangkolostor 118 szerzetesének egyikeként avatta szentté. Vö. IVANCSÓ I., *Моисей Угрюмъ és ikonográfiai ábrázolásai*, in *Posztbizánci Közlemények* 3 (Debrecen 1997) 182.

² A kijevi Barlangkolostor a keleti szláv történelem legjelentősebb kolostora. Az első keresztény kolostor keleti szláv földön. 1051-ben azok a remeték alapították, akik a Dnyeper magas mészkőbarlangjaiba vájt cellákban laktak. A kolostor már a 11. században az írásbeliség központjává vált, lakói között találjuk Ilariont, a kiváló író, későbbi kijevi metropolitát, Nyesztorzt az Őskronika első változatának összeállítóját, valamint számos névtelen évkönyvíró, könyvmásoló stb. A kolostor szellemi kisugárzása az egész keleti szláv földre kiterjedt, a kolostori atyák véleményével – nem csak egyházi-vallási kérdésekben – minden kijevi fejedelemnek számolnia kellett. Vö. IGLÓI E., *Az orosz irodalom kistükré Ilariontól Ragyiscsevig XI–XVIII. sz.* (Budapest 1981) 125.

hitre térítő Vlagyimir nagyfejedelem kijevi udvarába, mely eseményről a Nyikon-féle évkönyv tudósít: „Követek érkeztek a római pápától és a cseh és magyar királyoktól.”⁹ Még egy lehetőség fölmerült: források utalnak arra, hogy a testvérek istállómasterként szolgáltak, ami a Kijevi Ruszban a gazdaság irányításában részt vevő fejedelmi vagy bojári szolgát jelentett. Ilyen jellegű alkalmazásukban szerepe lehetett a magyarok sikereinek, melyet a lótenyésztésben értek el a honfoglalás korában és az azt közvetlenül követő időszakban.¹⁰

Ákárhogy jutott is a három testvér Kijevbe, a források szerint innen Vlagyimir nagyfejedelem fiához, Boriszhoz kerültek, akinek rosztovi udvarában szolgáltak 1015-ig, Borisz vértanú haláláig.¹¹ Mózes ezután Kijevbe menekült, ahonnan 1018-ban a várost elfoglaló Boleszláv lengyel király más foglyokkal együtt lengyel földre hurcolta, ahol öt évig vasra verve raboskodott. Egy szép, előkelő lengyel özvegyet elbűvölt Mózes szépsége, megvásárolta őt és szüzességi fogadalmának a megszegésére akarta kényszeríteni, sőt gazdagságot és hatalmat is ajánlott neki. Mózes ellenállt, ezért az asszony szörnyű kínzásoknak vetette alá, sőt férfiaságától is megfosztatta. Az életírás szerint¹² Mózes az asszony halálát követően a kijevi Barlangkolostorba ment,¹³ ahol még tíz évig élte aszkéta életét.

³ IGLÓI 125-126.

⁴ A kolostori atyák élettörténetének gyűjteménye. Magyar nyelven részleteket közöl belőle Iglói (i.m. 127-143), ill. Magyar Mózes legendáját teljes terjedelmében, saját fordításában (i.m. 136-143).

⁵ Például a Tveri krónikában (vö. FERINCZ 40) vagy Mózes testvérének, Efrémnek az életírásában.

⁶ IGLÓI 136.

⁷ A harmadik testvérré vonatkozó utalás a tveri krónikában olvasható, melyet Ferincz saját fordításában idéz (i.m. 38): „Borisz és Gleb oroszországi szent vértanúk, igazhívó nagyfejedelmek idejében volt Oroszországban három egy anyától született testvér: Efrém, György és Mózes, akik valamennyien ugor (magyar) földről származtak...”

⁸ FERINCZ 37-38.

⁹ Ferincz idézi saját fordításában (i.m. 38).

¹⁰ FERINCZ 38.

¹¹ Borisz féltestvérének, a hatalomra éhes Szvjatopolknak esett áldozatul. Borisz herceg tudomást szerezvén az ellene készülő merényletről, nem menekült el sorsa elől, önként vállalta a halált. Testvérével, az ugyancsak vértanúhalált halt Glebvel együtt az orosz egyház első nemzeti szentjei voltak.

¹² IGLÓI 136-142.

¹³ Ez valószínűleg 1031-ben történt, amikor Bölcs Jaroszláv számos, Boleszláv által elrabolt foglyot hozott vissza Kijevbe. Vö. FERINCZ 41.

Magyar Mózes személyisége élettörténetéből részletesen kirajzolódik. Hagiografiájából táplálkozó képi megjelenítései személyiségének más-más vonásaira irányítják a figyelmet. Ábrázolásai a 17. századtól kezdődően bukkannak föl. A szép lengyel asszony csábításainak („Nemesemberré teslek, házamnak ura és férjem leszel, csak teljesítsd kívánságomat, csillapítsd testemnek gerjedelmét, és engedd, hogy élvezhessem szépségedet.”¹⁴) nemcsak ellenállt, hanem titokban szerzetesnek állt („Isteni útmutatásra egy pravoszláv szerzetes jött a szent hegyről,¹⁵ és szerzetessé fogadta Mózeset.”¹⁶), élete utolsó szakaszát pedig a Barlangkolostorban szerzetesként élte. Erre utalóan minden általunk ismert ábrázolásán¹⁷ szerzetesként, nagyfogadalmas szerzetesi öltözetben ábrázolják.

Kézmozdulatai, illetve a kezében tartott attribútumok szintén mélyen megélt szerzetesi létével kapcsolatosak. A tekercs,¹⁸ az imakönyv,¹⁹ az imafüzér²⁰ Mózes elmélyült lelki életére utalnak. Nyugatias motívummal,²¹ liliummal is ábrázolták, ami szüzességét hangsúlyozza. Lelki összeszedettségre, erős lelki összpontosításra utal Mózes mellén keresztbe tett két keze,²² a felajánló imádságot jelzi *orans* kéztartása.²³ Áldásosztó mozdulata²⁴ az általa elnyert isteni kegyelem továbbadását fejezi ki.

Magyar Mózes életírásának a végén ez olvasható: „A szent kezében bot volt, mert sebei miatt anélkül nem tudott járni. Ezzel a bottal rásuhintott a szerzetes mellére” (akit az asszonyok iránt érzett bűnös szenvedély kerí-

¹⁴ IGLÓI 137.

¹⁵ Szent hegy alatt a keleti szerzetesség központját, Athoszt értették.

¹⁶ IGLÓI 139.

¹⁷ Például Sz. Usakov – G. Zinovjev 1677-ben festett ikonján (Kalinyi Területi Képtár), közli: RUZSA GY., *Magyar Mózes*, in *Vigilia* (Budapest 1974. július) hátsó borító. Ez az ikon Szent Vlagyimirrel és Torzsoki Szent Arkagyijjal együtt jeleníti meg Magyar Mózeset.

¹⁸ Magyar Mózes tekercset tart például a 18. lábjegyzetben említett 1677-ből való ikonon.

¹⁹ Mózes imakönyvet tart a kezében a Paterikon 1702-es kiadásának fametszetén, közli: Логвин, Г. Н. *Гравюри українських стародруків XVI–XVIII. см.* (Київ 1990) Nr. 270.

²⁰ Imafüzér lóg Mózes kezén a Paterikon 1661-es kiadásának fametszetén, vö. Логвин Nr. 178.

²¹ Логвин Nr. 270.

²² Paterikon 1661-es kiadásának címlapján, közli: Логвин Nr. 209.

²³ Ezzel az antikvitásból örökölt, archaikus kézmozdulattal jelenik meg a Paterikon 1661-es kiadásának fametszetén, közli: Логвин Nr. 178.

²⁴ Csodatévő Szent Mózes áldásosztó kézzel jelenik meg az ózdi görög katolikus templom 20. század végi ikonján.

²⁵ IGLÓI 142.

²⁶ Логвин Nr. 178.

tett a hatalmába), „s ettől az ütéstől úgy elhaltak a tagjai, hogy soha többé nem érzett kísértést.”²⁵ A Paterikon 1661-es kiadásának fametszetén Mózes – szenvedéseire utaló – botjára görnyedve, vágyakozóan, a figyelő nap oltalmában baktat fölfelé a hegyen a Barlangkolostorba.²⁶ Magyar Mózes csodatévő botját tartja baljában a 20. század végi szegedi ikonon,²⁷ a vatikáni magyar kápolna domborművén pedig – az életírás szövegének pontos ábrázolásaként – botját magasba emelve készül rásuhintani a testi kísértésektől szenvedő szerzetesre.²⁸

Szent Mózes életírása többször is utal arra, hogy Mózes „szép, erős ember”, „gyönyörűségesen szép fiatal”, „szépséges férfi”²⁹ volt. Szépségében a csábításoknak ellenálló testi és lelki tisztaság egyaránt értendő, arcát nem homályosítja el a bűn, erre utal a Paterikonban reá alkalmazott jelző: „*prepodobnij*”, az a személy, aki jobban hasonlít a prototíposzára,³⁰ aki az istenképiséget jobban elő tudja hívni magában.

Magyar Mózes földi maradványai a kijevei Barlangkolostorban nyugszanak. A Barlangkolostor 2005-ben a szent ereklyéjének egy darabjával ajándékozta meg a budapesti Petőfi téri Nagyboldogasszony Magyar Ortodox Egyházközséget. Az ereklye elhelyezésére festette meg az egyházközség Magyar Mózes ikonját a kijevei Barlangkolostor festőműhelyének egykori növendékével, Tatjana M. Ronszkaja ikonfestővel. Az ikon föl-szentelésére és ünnepélyes elhelyezésére a Magyar Szentek Galériájának második kegytárgyaként (a Szent István-ereklye, ill. -ikon után) 2007. augusztus 20-án, a templom címünnepén került sor.

Ez a budapesti alkotás korábbi ikonográfiai elemek fölhasználásával, mégis újszerűen mutatja be Magyar Mózest. A táblakép az életírason ala-

²⁷ Közli: *Magyarság és ortodoxia. Ezer esztendő* (szerk. IMRÉNYI T.; Budapest 2000) 2. illusztráció.

²⁸ Közli: *Oratorium Magnae Dominae Hungarorum Romae* (Budapest) 195. illusztráció. A dombormű Márton László munkája.

²⁹ IGLÓI 136.

³⁰ IVANCSÓ 187.

³¹ Филимонов, Г., *Сводный иконописный подлиник XVIII века* (Москва 1874) 399.

³² Az öltözet minden darabja szimbolikus értékű, a szerzetesi lét lényegére utal, arra, hogy vállalója elhagyja régi (világi) énjét, kiüresíti önmagát, hogy teljes énjével szentelhesse magát Krisztus követésének, ily módon alakítva ki Krisztus-képi önmagát. Vö. ТИМКÓ I., *Az ókeresztény szerzetes-eszmény tartalma és gyakorlati megvalósítása a keresztény Keleten* (kézirat 1968) 7.

³³ Филимонов 399.

³⁴ Lásd a 24. lábjegyzetet.

³⁵ Смирнова, Э. С. *Живопись Великого Новгорода. Середина XIII – начало XV века* (Москва 1976) 196.

puló ikonfestőkönyv³¹ előírásának megfelelően nagyfogadalmas szerzetesi öltözetben (rason, esorason, öv, mandíász, koukoulion, analávion³²) ábrázolja Mózeset, mint aki „szép külső megjelenésű, tiszta arcú, világosbarna hajú, nem hosszú és – mint Aranyszájú Szent János – világosbarna szakállú”.³³ Bal kezében szenvedéseire és csodatévő képességére utaló botját tartja. Jobbjával áldást oszt, de nem olyan módon teszi ezt, mint a korábban említett ikonon,³⁴ hanem karját kinyújtva. Ebben a mozdulatban az áldás osztás egyesül a pártfogás gesztusával.³⁵ A megrendelő, a Magyarországon kisebbségben élő ortodox közösség számára fontos mozdulat ez. Kifejeződik benne, hogy a közösség az ortodox egyház magyar származású szentjének pártfogását kéri, az ő pártfogása alá helyezi magát.

A budapesti Magyar Szentek Galériája, mely a keleti és a nyugati kereszténység közös szentjeit jeleníti meg a valamikori görög alapítású Isten anyja elhunytá székesegyházban, de az ortodox egyházban szentként tisztelt magyar származású Mózes alakja a keleti egyház legjellegzetesebb kegytárgyán (arcának magyaros karaktere, az ikon magyar fölirata: „Magyar Mózes, a kijevei Barlangkolostor szentje”) önmagában is reprezentálja a két ágra szakadt keleti és nyugati kereszténység érintkezési pontjait.

Magyar Mózes. Budapest, 2007.